

Tadqiqot.uz

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

**31 DEKABR
№35**

CONFERENCES.UZ

**“ЎЗБЕКИСТОН ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАРИ”
2-ҚИСМ**

**«ИННОВАЦИОННЫЕ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЧЕНЫХ И МОЛОДЕЖИ УЗБЕКИСТАНА»
ЧАСТЬ-2**

**«INNOVATIVE SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH OF SCIENTISTS AND YOUTH OF
UZBEKISTAN»
PART-2**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистон олимлари ва ёшларининг инновацион илмий-амалий тадқиқотлари” [Тошкент; 2021]

“Ўзбекистон олимлари ва ёшларининг инновацион илмий-амалий тадқиқотлари” мавзусидаги республика 35-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 декабрь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 20 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Ahrorova M.R O'ZBEK MUMTOZ SHOIRALARI IJODIDA MILLIY ISTIQLOL GO'YASI HAMDA IJTIMOIY-FALSAFIY QARASHLAR.....	7
2. Бозоров М.Ж. “МИГРАЦИЯ” ТУШУНЧАСИ ТАҲЛИЛИ	9
3. Пардаев Абдукодир РУҲ ВА НАФС ЎРТАСИДАГИ ФАРҚЛАР	11
4. Нематжонова Нафиса Боходировна ФИЛОСОФИЯ И ФЕНОМЕН ПАУЛО КОЭЛЬО	14
5, Қодиржон Одилов, Муҳаммаджон Иброхимов, Исмоилбек Қобулжонов МАРКАЗИЙ ОСИЁЛИК МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ ЎЗБЕК ХАЛҚИ УЧУН ДОИМИЙ ҲАРАКАТДАГИ ҲАЁТИЙ ДАСТУР	16

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

О‘ЗБЕК МУМТОЗ ШОИРАЛАРИ ИЈОДИДА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ГО‘ЯСИ ҲАМДА ИЈТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАР

Ahrorova M.R

SamDCHTI „Ijtimoiy fanlar
kafedrası stajyor o‘qituvchisi
E-mail: akhrorova.madina@mail.ru
O‘zbekiston, Samarqand.
тел: 93 680 44 15.

Annotatsiya. XIX asr o‘zbek madaniyatidagi ko‘tarilish o‘zbek adabiyotida feodal axloqiy va diniy, irqiy jaholatga qarshi kurashda ma‘rifatparvarlikning xalqlar do‘stligi va vatanparvarlik motivlari bilan payvandlanib ketganligi, xalq manfaatlarini himoya etishning internatsional xarakter kasb etishi, ma‘rifatparvarlik zaminida kelib chiqqan kelajak haqidagi orzular davr shoirlari ijodida muhim bir belgi sifatida ko‘zga tashlanadi.

Kalit so‘zlar: zakiy, la‘l, radif, mushoira, stixiyali kurash, marvarid.

SHoirlar ijodida vatanparvarlik bilan bir qatorda xalqlar do‘stligi mavzusiga xam ahamiyat berilganini ko‘ramiz. Dilshod vodiya o‘zbeklar va tojiklarning birga yashayotganligidan sevinadi. Ularning «jamul jamligi» Dilshodga ilhom bag‘ishlaydi. SHoira Farg‘onani bir uzukdek tasavvur etsa, uzukning la‘l, marvarid ko‘zlarini o‘zbek va tojiklarga o‘xshatib, nafis tasvir yaratadi:

Zakiy, ki uzbeku tojik jamo-jam shud dar in vodi,

Zi la‘lu marvarid angushtarini mulki Farg‘ona⁷⁰.

Mazmuni:

Bu vodiya o‘zbek va tojiklar jamul-jam bo‘ldi, Farg‘ona mulkining uzuk ko‘zlari la‘lu marvariddandir.

XIX asr o‘zbek madaniyatidagi ko‘tarilish o‘zbek adabiyotida feodal axloqiy va diniy, irqiy jaholatga qarshi kurashda ma‘rifatparvarlikning xalqlar do‘stligi va vatanparvarlik motivlari bilan payvandlanib ketganligi, xalq manfaatlarini himoya etishning internatsional xarakter kasb etishi, ma‘rifatparvarlik zaminida kelib chiqqan kelajak haqidagi orzular davr shoirlari ijodida muhim bir belgi sifatida ko‘zga tashlanadi.

Dilshod „Bo‘lmasa bo‘lmas“ radifli g‘azalida xalqi, Vatani haqida fikr yuritib, agar vatanim ‘obod jamiyat, qashshoq elim o‘rnidan turilmasa, vayrona bo‘lgan shahar bunyod etalmasa. jafo chekib kelayotgan ayollari xushyoru ozod yurmasa o‘ylagan odimlarim ro‘yobga chiqmaydi, degan xulosaga keladi. Bunday qarashning yuzaga kelishiga kimlar sabab bo‘lgan, hamma gap shunda. SHoira o‘z vatanini johil xoinlar, xudbin amaldorlar zulmi ostida vayronaga aylanganini ko‘zi bilan ko‘radi. Dilshod o‘shalarni chiqib aytmaydi, u o‘sha kuchlarni qullab-quvvatlab kelayotgan ijtimoiy tuzumni fosh etishlik darajasiga ham ko‘tarilmaydi. «Lekin bu yerda «qashshoq ed», <<vayrona shahar»ni fojidan qutultirish orzusi butun g‘azal bo‘yicha zanjir bo‘lib o‘tadi. SHoira katta umid bilan «elimga saodat nasib bo‘lmasa, qalbim tinchi- ziaydi» ma‘nosidagi yuksak optimistik fikrlarni ilgari suradi:

Man hukm etaram, vatanim obod bo‘lmasa-bo‘lmas,

Qashshoq elim oxiri navzod bo‘lmasa-bo‘lmas

Yo‘qdur hech iloji, orzu chiqqar ro‘yobra,

Vayrona badalida shahar bunyod bo‘lmasa-bo‘lmas

Vatanparvar shoirlar Dilshod va Anbar otin qishloqlarning manzaralarini tasvirlar ekan, ulardagi hol ahvolga ich-ichidan achinadi. SHoira Andijonni «sho‘rlik» deb ataydi. Dilshod she‘rlarida bu yerlarning gullab yashnashiga umid bilan qaraydi. Farg‘ona vodisining boy tabiatini kuylab, mavjud imkoniyatlarni el-yurt manfaati uchun xizmat qildirishga qodir kuchlarning paydo

bo`lishini orzu qiladi:

Norin irmoq sharillab Norindek daryo bo`lur, /
Agar suvni eplasang, tuprog`i kimyo bo`lur,
Giyohsiz yotgan sahro mushki tutiyo bo`lur,
Qani sohibi xalqi, suvni cho`lga burgiday.

Ko`rib turganimizdek, shoirlar birgina narsani ya`ni xalqni yurtni ozod bo`lishini chorlagan va bu chorlov stixiyali kurash sifatida adabiyot maydonida namoyon bo`ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Adabiy meros O`zbek adabiyoti tarixidan tadqiqot va materiallar: ilmiy adsarlar to`plami S/ 49/ . T 1989 - 79s 891- 709 A- 281
2. Nodira Devon O`zbek va fors tillaridagi sherlar T. O`z FA nashriyoti (1963 619-bet) 894.3 H-730 T.Usmon. Bistu se adiba, Dushanbe, Nashriyoti davlati Tojikiston,1957
3. Qodirova Mahbuba XIX asr o`zbek shoirlari ijodida inson va xalq taqdiri. T., „Fan” , 1977 184- bet ( O`zb SSR FA A. Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyi (891. 709 K- 577.

“МИГРАЦИЯ” ТУШУНЧАСИ ТАҲЛИЛИ

Бозоров М.Ж.

фалсафа фанлари номзоди,
доцент(СамДЧТИ)
Тел.рақами 97.288. 54.14.

Аннотация. Жаҳон миқёсидаги глобаллашув жараёни аҳоли миграциясининг кенг тарқалишига катта таъсир кўрсатди. Шунинг учун бу ижтимоий феномен турли фанларнинг объектига айланди. Миграция тушунчаси ижтимоий-гуманитар фанлар томонидан турлича талқин қилинди. Аммо ҳозиргача бу тушунчанинг яхлит бир таърифи мавжуд эмас. Бу миграция жараёнининг ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳалари билан боғлиқлигидан келиб чиқади.

Таянч сўзлар. Миграция, глобаллашув, кўчиш, аҳоли миграцияси, омилар, ижтимоий фанлар, объект, субъект ҳаракатчанлик, мобиллик.

Annotation. The process of globalization has had a major impact on the prevalence of population migration. Therefore, this social phenomenon has become the object of various sciences. The concept of migration has been interpreted differently by the social sciences and humanities. But so far there is no single definition of this concept. This is due to the fact that the migration process is associated with all spheres of social life.

Keywords. Migration, globalization, migration, population migration, factors, social sciences, object, subject mobility, mobility.

Миграция жараёнлари ривожланиши ҳозирги босқичининг хусусияти шундан иборатки, дунёнинг ҳамма мамлакатларида унинг катта таъсирини кўриш мумкин. Миграция жараёнларига юз минглаб одамларнинг алоқадорлигини ҳисобга оладиган бўлсак, ижтимоий ҳодисанинг глобал характери тўғрисида гапириш мумкин.

Миграция (лот. migratio –кўчаман, жойни ўзгартираман) маъносига эга бўлиб, у биринчидан, аҳолининг бир жойдан иккинчи жойга кўчиши(аҳоли миграцияси), иккинчидан, ҳайвонларнинг яшаш ҳаёти шароити ёки ривожланиш цикли ўзгариши билан бир географик ҳудуддан иккинчисига кўчиши(ҳайвонлар миграцияси), учинчидан, кимёвий элементларнинг ер қобиғида ёки ер юзасида ўз жойини ўзгартириши(элементлар миграцияси), тўртинчидан энергиянинг бир заррачадан бошқасига ўтиши(энергия миграцияси), капиталнинг қўшимча қиймат олиш ва сиёсий мақсадларда бир мамлакатдан бошқасига мунтазам чиқиб туриши тушунилади.

Аҳоли миграцияси - бу дунёнинг деярли барча давлатларини қамраб оладиган мураккаб ижтимоий ҳодиса ҳисобланади. Миграция маълум бир минтақа, умуман давлатлар сонининг миқдорий ва сифат ўзгаришига олиб келади, жамиятнинг турли жабҳаларига таъсир қилади. Аҳоли миграциясига жуда кўп олимлар томонидан таърифлар берилган. В.А. Ионцев фақат маҳаллий нашрларда ўттиз олтига турли хил таърифлар мавжудлигини кўрсатади.[2.19] Шу билан бирга, миграциянинг барча тадқиқотчилар томонидан таъкидланган таърифлари унинг характерли хусусиятларини таъкидлашга имкон беради. Булар биринчи навбатда, кўчиб кетиш фактини, иккинчидан, яшаш жойини ўзгартиришни ўз ичига олади.

Аҳоли миграцияси –аҳолининг яшаш жойини ўзгартириши билан боғлиқ кўчиши ҳисобланади. Аҳоли миграцияси аҳолининг муҳим муҳаммоларидан бири бўлиб, у кишиларнинг оддий механик кўчиши ҳаракати деб эмас, балки ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг кўп томонларини қамраган мураккаб ижтимоий жараён сифатида қаралади.

Аҳоли миграцияси (лот. migratio - кўчиш ёки кўчириш) одамлар(мигрантлар)нинг яшаш жойини бутунлай ёки озми-кўпми муайян вақт ўзгартириши учун маълум ҳудудлар чегараси бўйлаб ҳаракатланишидир. Миграцияни кенг ва тор маънода талқин қилиш одат тусига кирган. Тор маънода олганда, бу ҳудудий ҳаракатларнинг тугалланадиган тури бўлиб, доимий яшаш жойини ўзгартириш билан ниҳоясига етади. Кенг маънода эса, у бир ёки бир нечта маъмурий-ҳудудий бирликларнинг турли хил аҳоли манзилларида амалга ошади ва давомийлиги, мунтазамлиги, мақсадидан қатъий назар ҳар қандай ҳудудий кўчиш ҳисобланади. Баъзи ҳолларда аҳоли бир минтақа(давлат)дан бошқасига катта гуруҳларда ва узоқ масофаларга кўчади.

Рус олимаси О.Д. Воробьеванинг фикрича, аҳоли миграцияси маъмурий-ҳудудий

шаклланишининг ташқи ва ички чегараларини кесиб ўтиш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай ҳаракат бўлиб, у турли омиллар туфайли содир бўлади, деб ҳисоблайди. Кўчиб юрган одамлар мигрантлар, деб аталади. Мамлакат, давлат ҳудудидан ташқарига чиқиб жойлашган кишиларга эмигрантлар, шу давлат, мамлакат ҳудудида жойлашганларга нисбатан эса иммигрантлар тушунчаси ишлатилади. Демак, иккинчиси билан биринчисининг сон жиҳатдан фарқи тўғридан-тўғри давлат, мамлакат аҳолисига таъсир қилади.[1. 35]

Ҳозирги даврда ҳам аҳоли миграцияси барча муҳим жараёнларининг таркибий қисмидир. Миграция жараёнининг мавжудлиги давлат чегаралари ва миллий хавфсизлик концепцияси, маданий қадриятлар ва тилларнинг фарқлари, сайёрадаги турли қисмларининг иқлимий ва табиий хусусиятларига асосланади.

Мигрант бир мамлакатдан бошқасига кўчиб ўтувчи шахс бўлиб, у халқаро ташкилотлар томонидан кўрсатиладиган миграцион хизматларга эҳтиёж сезади.[4.12-14]

Демография, фалсафа, иқтисод, социология, маданиятшунослик, сиёсатшунослик, ҳуқуқшунослик, география, тарих ва антропология каби ижтимоий фанларнинг ҳар ҳар бири миграцияни ўз нуқтаи назаридан кўриб чиқади. Агар миграциянинг фалсафий масалалари тўғрисида гапирадиган бўлсак, шуни эътироф этиш жоизки, бу феноменнинг ижтимоий-фалсафий муаммоларини ўрганиш бу ҳодисанинг моҳиятини белгилашни назарда тутди. Шунинг учун глобаллашув даврида бошқа фанлар қаторида, миграцияни ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан тадқиқ қилиш долзарб муаммо ҳисобланади. Ҳатто, олим Л.Л.Рыбаковский демография, шунингдек, миграцияни ўрганадиган бошқа фанларда ҳам, ҳеч бир контсептсия мигратсия каби жуда кўп турли хил талқинларга эга эмаслигига» эътибор қаратди. [2.10]

Олим А.У. Хомра илмий адабиётлардаги аҳолининг миграцияси ҳақидаги таърифларни урта гуруҳга бирлаштиришга ҳаракат қилди:

а) энг кенги «ҳаракатчанлик» тушунчаси билан айнанлаштирилади. Бундай ёндашувда аҳоли мигратцияси тармоқ, ҳудудий, касбий ва ижтимоий қайта тақсимлаш ҳисобланади;

б) кенги миграцияни механик, касбий ва тармоқ ўзгаришларининг комбинацияси сифатида ифодалайди.

в) аҳоли миграцияси ҳар қандай макондаги ҳаракат сифатида тушуниладиган таъриф ҳам мавжуд.[3.5-6]

Демак, миграция турли фанлар объекти бўлганлиги учун, бу ижтимоий ҳодисани ўрганишда уларнинг интеграцияси муҳим аҳамиятга эгадир.

Библиография:

1. Воробьева О.Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной политики. //Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории Российской Федерации./ Аналитический сборник Совета Федерации ФС России-2003- № 9(202) –С. 35

2. Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения.- М.: Диалог-МГУ, 1999. С.19

3. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика/ Л.Л. Рыбаковский.-М.: Наука. 1987. С- 10.

4. Хомра А.У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования/ А.У. Хомра.- Киев: Новук думка, 1979.- 5-6.

5. Continued effectiveness off the Ozganization in view of the new chellenges : Doc/ MC/ 1631/ Intergovenmental Committee for Migration/ Geneva, 1989. P. 12-14.

РУХ ВА НАФС ЎРТАСИДАГИ ФАРҚЛАР

Пардаев Абдуқодир

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
илмий изланувчиси, Имом Бухорий
номидаги Тошкент ислом институти
“Ақоид ва фикхий фанлар”
кафедраси катта ўқитувчиси.
Телефон: +998974115560

АННОТАЦИЯ: Рух ва нафс бир нарсами ёки бошқа-бошқа нарсаларми? Рухнинг ҳақиқатини билиш мумкинми? каби саволлар кўп учрайди. Ушбу мақолада рух ва нафс тушунчаларининг ислом динидаги муштарак жиҳатлари ва фарқлари илмий асосда очиб берилди.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Рух, нафс, жон, жонзотлардаги ҳаёт асоси, ақл билан идрок қилиш, уйғоклик ҳолати, уйқу ҳолати.

Рух ва нафс сўзлари луғавий ва истилоҳий (термин) жиҳатдан бир-бирларидан қуйидагича фарқланади. Рух сўзи луғатда жонзотлар у сабабли тирик бўладиган нарса маъносида ишлатилади. Қуръони каримда бу сўз тўрт хил маънода келган:

1. Ваҳийга далолат қилувчи бўлиб келган:
“У Ўз амри билан фаришталарни рух (вахий) билан бандаларидан Ўзи хоҳлаганларига нозил қилади” (Наҳл сураси, 2-оят).
2. Жаброил алайҳиссаломга далолат қилувчи бўлиб келган:
“Фаришталар ва Рух (Жаброил) тушади” (Қадр сураси, 4-оят).
3. Қуръонга далолат қилувчи бўлиб келган:
“Ана шунга ўхшаш, Биз сенга Ўз амримиздан бир руҳни (Қуръонни) ваҳий қилдик” (Шўро сураси, 52-оят).
4. Жонзотлар у сабабли тирик бўладиган нарса маъносида келган.
“Ва сендан рух ҳақида сўрарлар. Сен: “Рух Роббимнинг ишидир”, деб айт” (Исро сураси, 85-оят).

Рухнинг ҳақиқатини билиш мумкин ё мумкин эмаслиги ҳақида икки хил ҳукм айтилган:

1. Рухнинг ҳақиқатини билиш мумкин. Бу ҳақида Шоҳ Валиюллоҳ Деҳлавий (ваф. 1763 й.) “Хужжатуллоғил болиға” асарида қуйидагиларни ёзган: “Ушбу оят баъзи олимлар ҳисоблаганидек бу умматдан ҳеч ким рухнинг ҳақиқатини билмаслигига далил бўла олмайди. Зеро, шариат айтмаган нарсаларни, албатта билиш мумкин бўлмайди дейиш тўғри эмас. Балки шариат кўпинча бирор нарсани айтмаслиги агарчи уни билиш баъзиларга мумкин бўлсада, уни англаш ўта нозик бўлгани ва шу сабабли уни оммага тақдим қилиш тўғри бўлмаслиги эътиборидан бўлган. Билингки, рухнинг ҳақиқатидан аввал идрок қилинадиган нарса тирик жонзотлардаги ҳаётнинг асосидир. Қайси жонзотга рух пуфланса у тирик бўлади, ундан рухнинг ажраши туфайли ўликка айланади”.
2. Рухнинг ҳақиқатини билиш Аллоҳга хосдир, бандалар уни билишдан ожиздирлар. Бу ҳақида Абулбаракот Насафий (ваф. 1311 й.) “Мадорикут танзил” асарида қуйидагиларни ёзган: “Рухнинг нималигини билишни Аллоҳ таоло Ўзига хослаб қўйган. Бунинг ҳикмати шуки, ақл ўзи билан бирга (бир танада) бўлган нарсани идрок қилишдан ожиз қолиши, унинг Холиқ таолони идрок қилишдан умуман ожиз эканига далолат қилади”.

Шунга кўра рух ҳақидаги таърифлар комил таъриф ҳисобланмайди.

Рухнинг нафс билан бир ёки бир эмаслиги ҳақидаги баҳсда мазкур маъноларнинг тўртинчиси, яъни жонзотлар у сабабли тирик бўладиган нарса маъноси назарда тутилади.

Нафс сўзи араб тилида кўплаб маъноларда ишлатилади:

1. Рух маъносида. Масалан, مسفن تجرخ (нафси чиқди, яъни руҳи чиқди);
2. Қон маъносида. Масалан, قلئاس هل سفن ال ام (оқувчи нафси, яъни қони бўлмаган нарса);
3. Айнан ўзи маъносида. Масалан, مسفن وه عاج (унинг нафси, яъни айнан ўзи келди);
4. Кўз тегиш маъносида. Масалан, سفن ب هتسفن (унга нафс тегибди, яъни кўз тегибди). Аллома Али ибн Муҳаммад Шариф Журжоний (ваф. 1413 й.) “Китабут таърифот”

асарида нафс ҳақида қуйидагиларни ёзган: “Нафс – ҳаёт, ҳис қилиш ва ихтиёрий ҳаракат қувватларини тутиб турувчи латиф буг бўлган моддадир. Ҳақим зот уни ҳаётга тааллуқли руҳ деб атаган. Шунга кўра у (яъни, руҳ) баданнинг чироғи бўлган модда ҳисобланади. Инсон вафот этган чоғда баданининг ташқарисидан ҳам, ичкарисидан ҳам ушбу чироқнинг зиёси узилади. Ухлаган пайтда эса ушбу чироқ зиёси фақат баданнинг ташқарисидан узилади, ичкарисидан эса узилмайди. Бундан уйқу билан ўлимнинг бир жинсдан экани маълум бўлади. Чунки ўлим мазкур чироқ зиёсининг тўлиқ узилиши бўлса, уйқу унинг тўлиқ бўлмаган узилишидир. Қодир ва Ҳақим бўлган зот нафснинг баданга боғланишини уч турли қилган:

1. Нафснинг зиёси баданнинг барчасига, ташқарисига ҳам, ичкарисига ҳам боғланиб турган ҳолати уйғоқлик бўлади;

2. Нафснинг зиёси баданнинг фақат ичкарисига боғланиб ташқарисига боғланмаган ҳолати уйқу бўлади;

3. Нафснинг зиёси баданнинг барчасидан, ташқарисидан ҳам, ичкарисидан ҳам узилган ҳолати ўлим ҳисобланади”.

Шунингдек нафс сўзи Қуръони каримда ва ҳадиси шарифларда мазкур маънолардан бошқа маънода Аллоҳ таолога нисбатан ҳам ишлатилган. Масалан Исо алайҳиссаломнинг Аллоҳ таолога қуйидагича муножот қилгани у зотнинг тилидан ҳикоя тарзда баён қилинган:

“Сен менинг нафсимдагини биласан, мен эса Сенинг “нафс”ингдагини билмайман”
(Моидда сураси, 116-оят).

Имом Мотуридий (ваф. 944 й.) “Таъвилоту аҳли сунна” асарида қуйидагиларни ёзган: “Ушбу оятдаги нафс сўзи ҳақида икки хил гап айтилади:

1. Яширин ният ирода қилинган. (Яъни, Сен менинг яширин ниятларимни ҳам биласан, мен эса билдирмаган нарсаларингни билмайман);

2. Зот ирода қилинган. Аллоҳ таоло махлуқотлар сифтланганидек зот билан сифатланишдан олийдир. Шунга кўра нафс сўзидан бундан бошқа маъно ирода қилинган. Масалан, “Сен менинг ҳузуримдаги нарсаларни биласан, мен эса Сенинг ҳузурингдаги бирор нарсани била олмайман”, ёки “мен тарафимдан нима бўлса, Сен барчасини биласан, мен эса Сенинг ғайбингдан асло хабар топа олмайман (маънолари ирода қилинган бўлиши мумкин)”.

Нафс сўзининг Аллоҳ таолога нисбатан ишлатиш ҳақида Имом Абу Ҳанифа (ваф. 767 й.) “Фикҳул акбар”да қуйидагиларни айтган:

وَجَوْلَا رِئَازِ نَمَ نَارِقُلَا يِفِ يِلَاغَتَ لَلَا مُرَاكَدَ اَمَفَ نَارِقُلَا يِفِ يِلَاغَتَ لَلَا مُرَاكَدَ اَمَكُ سَفَنَ وَ مُجَوَّ دَيَ لَلَا
فِيكَ اَلْبِ تَاَفَصَ لَلَا وَفَتَ سَفَنَ لَلَا دِيَلَاوُ

“Аллоҳ таоло Қуръонда зикр қилганидек, Унинг “яд”и, “важҳ”и ва “нафс”и бордир. Ҳа, Аллоҳ таоло Қуръонда “важҳ”, “яд” ва “нафс”дан нимани зикр қилган бўлса, у Унинг учун кайфиятсиз (яъни, бирор ҳолат нисбат берилмайдиган) сифатдир”.

Яъни, мазкур сифатлар баён қилинган оятлар маъноси муташобих бўлган оятлар ҳисобланади. Бундай оятларнинг таъвилини эса жумхур мутакаллимларнинг қарашларига кўра фақат Аллоҳ таолонинг Ўзи билади. Демак нафс сўзи сифат маъносида Аллоҳ таолога нисбат берилади, аммо руҳ сўзи сифат маъносида У зотга нисбат берилмайди. Чунки руҳ У зотнинг сифати эмас, балки яратган нарсалари сирасига киради.

Аммо бандаларга нисбатан ишлатилганда руҳ ва нафс сўзлари бир хил маънода, яъни жонзотлар у сабабли тирик бўлиб турадиган нарса маъносида ишлатилади. Қуръони каримда бандага хос бўлган нафс “ёмонликка буюрувчи”, “маломат қилувчи” ва “хотиржам турувчи” маънолардаги сифатлари билан баён қилинган. Бундан баданининг нафси унинг турли ҳолатларига кўра мазкур сифатлар билан сифатланиши тушунилади.

Руҳ ва нафснинг бир-биридан фарқли маънони ифодалаши ҳақида Муҳаммад Анвар Бадахшоний “Талхйису шарҳи ақидатит Таҳовия”да қуйидагиларни ёзган: “Таҳқиқ шуки, руҳ ва нафс зот жиҳатидан бир бўлса ҳам, эътибор жиҳатидан фарқлидир. Чунки идрок қилувчи нарсага бадандан ажраган пайтда руҳ дейилади. баданда турган пайтда эса нафс дейилади. Руҳ ва нафс ўртасидаги асосий фарқ шудир. Гоҳида бири иккинчисининг ўрнига ҳам ишлатилади”.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абу Мансур Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Маҳмуд Мотуридий Самарқандий Ҳанафий. Таъвийлоту аҳли сунна. Муассасатур рисалати нашируна. Байрут Лубнон. 2004 йил.
2. Абулбаракот Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Насафий. Мадорикут танзил ва ҳақоикут таъвил. Юсуф Али Бадавий таҳқиқи. Дор Ибн Касир. Димашқ-Байрут. 2018 йил.
3. Али ибн Муҳаммад Шариф Журжоний. Китабут таърифот. Доктор Муҳаммад Абдуррахмон Маръашлий таҳқиқи. Дорул нафоис. Байрут Лубнан. Учинчи нашр. 2012 йил.
4. Мулла Али Қори. “Шарҳу Фикҳил акбар”. Дорун Нафаис. Иккинчи нашр. Байрут Лубнон. 2009 йил.
5. Муҳаммад Анвар Бадахшоний. Талхйису шарҳи ақидатит Таҳовия. Замзам бабилшарз. Карачи. Ҳижрий 1415 йил.
6. Абдулқодир Абдур Раҳим. Эътиқод дурдоналари. “O`qituvchi” NMIU. Тошкент. 2020 йил.

ФИЛОСОФИЯ И ФЕНОМЕН ПАУЛО КОЭЛЬО

Нематжонова Нафиса Боходировна

Ферганский государственный университет, преподаватель

Телефон: +998(93) 971 75 65

nafisanematjonova@gmail.com

Аннотация: В этой статье рассматривается феномен и философия Пауло Коэльо, биографические данные писателя, смысл произведений в творчестве писателя.

Ключевые слова: философия, феномен, писатель, человек и судьба, литература, символ, жизнь, борьба, литературный процесс.

«Мне кажется, что в каждом из нас протекают те же процессы, что и в жерле вулкана, - где-то внутри накапливается критическая масса, хотя снаружи ничего вроде бы не происходит. И человек спрашивает себя: «Неужели так будет всю жизнь?» Но приходит минута - и начинается извержение. Умный человек позволит этой лаве вырваться из глубины его нутра и преобразить окрестный «пейзаж». Дурак попытается как-то сдержать извержение, и с этого мгновения все его усилия будут направлены на то, чтобы эта лава не хлынула на поверхность. Я оказался достаточно прагматичен и в определенные моменты моей жизни понимал - необходимо принять и перетерпеть страдания, приносимые извержением, чтобы потом радоваться неузнаваемо изменившемуся пейзажу» [2].

Не случайно начали эту статью со слов Пауло Коэльо, сказанных им в Москве в 2002 году. В них заключена вся жизненная философия автора. Философия, которую он открывал для себя на протяжении многих лет. И философия, надо признать, интересная и необычная.

Нужно с ней согласиться полностью или частично, либо же не соглашаться с нею в принципе. Но убеждены, что каждый сумеет найти в ней что-то для себя, потому что его повести – притчи, рассказывающие о чужом опыте, побуждают людей задуматься о себе, о своих поступках и проступках, и главное – стать искренними и честными хотя бы наедине с собой.

Несмотря на сильную философскую составляющую, его произведения читаются легко, на одном дыхании, чему причиной доступный язык и, очевидно, удачный перевод.

В настоящее время бразилец Пауло Коэльо - один из самых читаемых современных писателей, подлинный феномен.

В чём же его феномен? Об этом, наверное, лучше всего говорит сам автор: «Идти по дороге света без предрассудков и предубеждений».

Пауло Коэльо родился в Рио-де-Жанейро в 1947 году в семье инженера. С детства он мечтал стать писателем. Но в 60-е годы в Бразилии искусство было запрещено военной диктатурой. В то время слово «художник» было синонимом слов «гомосексуалист», «коммунист», «наркоман» и «бездельник». Беспокоясь о будущем сына и пытаясь оградить его от преследований властей, родители отправляют 17-летнего Пауло в психиатрическую больницу. Выйдя из больницы, Коэльо становится хиппи. Он читает все без разбора - от Маркса и Ленина до «Бхагават-гиты». Затем основывает подпольный журнал «2001», в котором обсуждаются проблемы духовности, Апокалипсис. Помимо этого, Пауло пишет тексты анархических песен. Звезда рока Raul Seixas, бразильский Джим Моррисон, сделал их такими популярными, что Коэльо в одночасье становится богатым и знаменитым. Он продолжает искать себя: работает журналистом в газете, пытается реализоваться в театральной режиссуре и драматургии.

И тогда он решает отправиться путешествовать. Случайная встреча в Амстердаме приводит его в католический орден RAM, созданный в 1492 г. Здесь Пауло научился понимать язык знаков и предзнаменований, встречающихся на нашем пути. «Мы живем в символическом мире. Вся наша жизнь - символ. Любая жизнь любого человека — это знак. Задайтесь целью, и вы отгадаете скрытый смысл знаков» [3].

Паломничество, путешествие для Пауло Коэльо — это замечательный способ познакомиться с теми частичками самого себя, которые могли бы оставаться непознанными до самой смерти. Это способ вспомнить себя настоящего. «Обычная жизнь, когда уже все кажется давно известным и понятным, — это существование, со всех сторон ограниченное

стенами, которые постоянно возводим и мы сами, и общество. Путешествие помогает преодолеть эти стены. Стены, которые, на самом деле, не только вне, но и внутри нас. Когда они исчезают, ты вдруг оказываешься в океане собственной души, доселе неведомой. Когда ты в дороге, ты должен доверять людям, потому что ты, не зная их, зависишь от них. В дороге ты становишься невинным, как младенец. У тебя нет знаний о том неизвестном, куда ты ступаешь, поэтому нет и предубеждений. Ты чист в восприятии. И наконец, в дороге ты должен общаться с незнакомыми людьми, в противном случае ты вернешься в собственное одиночество. Жизнь убедила меня в том, что мой ангел-хранитель, так же, как и мой демон-искуситель, общаются со мной через уста других людей.» [3].

Пауло всегда стремился понять людей: «... для меня очень важно знать, что я могу разделить свою душу с теми, кто меня понимает,»- так говорит он в одном из интервью. Он пишет, чтобы понять себя, и верит в то, что «жизнь - загадка, которую надо уметь принять, и не мучить себя постоянным вопросом: «В чем смысл моей жизни?» Лучше самим наполнить жизнь смыслом и важными для вас вещами.... «Жизнь - постоянная борьба, ... Но не добра со злом. А со страхом неизведанного. Зло приходит со страхом, парализуя человека. И в то же время, когда его удастся преодолеть, проявляется добро. Я так же полон страхов, как и все. Но я не даю им останавливать меня. А вообще я считаю, что мы живем в то время, когда каждый человек должен сделать сознательный выбор в пользу добра.» [1].

Список использованной литературы:

1. Балтаева Гуля. Автор «Алхимика» приехал в Россию. - Росбалт. -2002
2. Изгаршев Игорь. Приезд Пауло Коэльо в Москву. //Аргументы и факты. - № 35,2002.
3. Мартынов Андрей. Знаки судьбы. // проект «Неизвестная планета». -2001.

**МАРКАЗИЙ ОСИЁЛИК МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ
ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ ЎЗБЕК ХАЛҚИ УЧУН ДОИМИЙ ҲАРАКАТДАГИ
ҲАЁТИЙ ДАСТУР**

Қодиржон Одилов

Андижон Машинасозлик институти
“Гуманитар фанлар” кафедраси доценти,
фалсафа фанлари номзоди

**Мухаммаджон Иброхимов,
Исмоилбек Қобулжонов**

АндМи “Энергия машинасозлиги” 2-курс талабалари
Телефон: +998900604319
qodirjon.odilov@mail.ru

АННОТАЦИЯ: Юртимиздан етишиб чиққан улуғ аллома ва мутафаккирлар туфайли аж-
додларимизнинг ҳар икки Ренессанс даврида жаҳоннинг энг илғор, тараққий этган халқлари
қаторида бўлгани барчамизга улкан ғурур ва ифтихор бағишлайди. Мақолада Марказий
Осиёлик мутафаккирларнинг таълим-тарбияга оид қарашларининг янги Ўзбекистонни бу-
нёд этишда, учинчи Ренессанс (Уйғониш) даврини бошланишида халқимиз учун ҳаётий
дастур бўлиши мумкинлиги кўрсатилган.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Таълим тарбия, фозил одам, комил инсон, баркамол шахс, Хораз-
мий, Берунийлар, Ибн Сино, Фаробий, Аҳмад ал-Фарғоний, Юсуф Хос Ҳожиб, Маҳмуд
Кошғарий, Имом Бухорий, Имом Термизий, Имом Мотуридий, Маҳмуд Замахшарий
Бурҳониддин Марғиноний, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Ғиёсиддин Коший, Али Қушчи,
Лутфий, Саккокий, Ҳофиз Хоразмий, Шарафиддин Али Яздий, Мирхонд, Хондамир, Камо-
лиддин Бехзод, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Бобур Мирзо, илм-фан, ахлоқ-одоб.

Бугун глобал муаммолар ўз ечимини кутаётган бир даврда инсоннинг руҳий-маънавий
камолоти муҳим конструктив масалага айланиб бормоқда. Айниқса, бугунги ёшларини
руҳий-маънавий қашшоқлик иллатларидан ҳимоя қилиш ва унинг исканжасидан қутқариш
давримизнинг муҳим долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Маълумки, табиатнинг олий маҳсули бўлган инсон ақл-заковати билан ўз-ўзини ривож-
лантира оладиган мустақил, эркин қилиб яратилган. Инсоннинг маданийлашуви, ижтимо-
ийлашуви жароёнлари барча замонларда маҳсус тажрибага, билим ва заковотга эга бўлган
илғор кишиларнинг ёш авлодга таълим ва тарбия бериши, ўзини қуршаб турган олам
ҳақида, маънавий қадриятлар, инсоний муносабатлар тамойилларини ёшларга сингдириб
бориш орқали амалга оширилган. Бинобарин ҳар бир жамият ўзига зарур шахсни тарби-
ялаган. Бунда ўз тараққиёти даражаси ва тенденцияларидан келиб чиқиб илмий, ахлоқий,
эътиқодий, касбий-профессионал, ҳуқуқий, сиёсий ва бошқа қатор талаблар қўйилган ва
шунга мос чорлов, тарғибот-ташвиқот қилинган.

Жамият тараққиётининг пировард мақсади онгли ва тарбияли инсон, унинг фаро-
вон, эркин ва хавфсиз турмуш кечиришидир. Жамият талабига тўлиқ жавоб берадиган
воқеликни кишилар турли даврларда турлича номланган. Форобий уни “фозил одам”,
Юсуф Хос Ҳожиб “тугал эр”, тасаввуф намояндалари “комил инсон” деб атаганлар. Тари-
химизда “Ҳар томонлама ривожланган шахс”, “уйғун ривожланган шахс” атамалари ҳам
қўлланилган.

Мустақилликдан кейин мамлакатимизда шахсга нисбатан “комил инсон”, ёш авлодга
нисбатан “баркамол авлод” атамаларини қўллана бошлади. Қандай сифат қўлланмасин ке-
лажак инсонини тарбиялашда жаҳон цивилизациясига ва илми-фан ривожига улкан ҳисса
қўшган Марказий Осиёлик улуғ мутафаккирларнинг таълим-тарбияга оид бебаҳо мероси-
дан самарали фойдаланиб, уларнинг таълим-тарбияга оид қарашлари ҳаётга тадбиқ этиш
йўли қўлланила бошланди.

Шунинг боис мамлакатимизда Шарқ мутафаккирларининг қарашлари асосида таълим
ва тарбияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, илм-фан ва инно-
вацияларни тараққий эттириш давлат сиёсатининг устивор йўналишларидан бирга айлан-
ди ҳамда таълим тизимига эътибор кучайди. Давлатимиз раҳбари Ш.Мирзиёев томони-

дан ушбу мақсадларга эришиш ва кенг кўламли ислохотларни амалга оширишда “Янги Ўзбекистон – мактаб оstonасидан, таълим-тарбия тизимидан бошланади”, деган мутлақо янги ва зарур ғоя ўртага ташланди.¹

Ислохотларнинг мантикий ва узвий давоми сифатида ёш авлодга боғча, мактаб ва олийгоҳда сифатли таълим-тарбия бериш, улар жисмоний ва маънавий соғлом, ватанпарвар инсонлар бўлиб улғайиши учун барча куч ва имкониятларни яратиш, ёшларни замонавий билим ва тажрибалар, миллий ва умумбашарий қадриятлар асосида мустакил ва мантикий фикрлайдиган, эзгу фазилятлар эгаси бўлган инсонлар этиб вояга етказишда, уларни меҳнат бозорида талаб юқори бўлган замонавий касб-хунарларга ўргатишда, уларда тадбиркорлик кўникмалари ва меҳнатсеварлик фазилятларини шакллантиришда юртимиздан чиққан биринчи ва иккинчи Ренессанс асосчилари меросидан самарали фойдаланиш механизмлари йўлга қўйилди. Биргина мисол “Ўрта аср Шарқ алломалари энциклопедияси” тайёрланиб унга VIII-XVI асрларда яшаган 650 дан ортиқ аллома ва мутафаккирлар ва уларнинг асарлари ҳақидаги тарихий маълумотлар киритилди. Энциклопедия жамият аъзоларини, хусусан, ёшларнинг миллий ғурурини, дунёқарашини такомилга етказилишида таълим-тарбия манбаси, мактаб ўқувчилари, коллеж ва лицей, университет ва институт талабалари, илмий тадқиқот марказлари илмий тадқиқотчилари, тарихчи ва манбашунослар учун манбавий асос бўлиб хизмат қилмоқда.²

Президент Ш.Мирзиёев ўз нутқларида мамлакатимизда янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синолар, Улуғбеклар, Навоий ва Бобурларни тарбиялаб берадиган муҳит ва шароитларни яратиш зарурлигига, таълим ва тарбия масаласига, илм-фанни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқда.

Дарҳақиқат маърифатпарвар шоир Фурқат таъкидлаганидек, илм-маърифатни кўнгилларнинг сурури, кўрар кўзларнинг нури жамият тараққиёти йўлини кўрсатиб туради.

Маълумки, антик даврда Юнонистонда илм-фан ва фалсафий таълимотлар машъаласи тўққизинчи – ўн иккинчи асрларда Марказий Осиё ҳудудида яна порлади. Бу даврда юртимиз ҳудудида биринчи Ренессанс юзага келди ва у бутун дунё тан оладиган машхур даҳоларни етиштириб берди. Хусусан, Муҳаммад Мусо ал-Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Аҳмад ал-Фарғоний, Юсуф Хос Ҳожиб, Маҳмуд Кошғарий сингари ўнлаб буюк алломаларимизнинг жаҳоншумул илмий-ижодий кашфиётлари умумбашарият тараққиёти ривожига бекиёс таъсир кўрсатди.

Бу даврда Арабистон ҳудудида келиб чиққан муқаддас ислом динини Марказий Осиёлик мутафаккирлар Имом Бухорий, Имом Термизий, Имом Мотуридий, Маҳмуд Замахшарий Бурҳониддин Марғиноний, Абул Муъин Насафий каби улуғ уламолар “Илм даражасига” кўтардилар ва бутун ислом оламининг фахру ифтихори ва чексиз ғурурига айландилар.

Иккинчи Ренессанс нафақат минтақамизда, балки жуда катта жўғрофий ҳудудларда сиёсий-иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни амалга оширган улуғ бобомиз, соҳибқирон Амир Темур номи билан чамбарчас боғлиқ. У зот туфайли қудратли марказий бошқарувга асосланган давлат ва янги маданий-илмий юксалиш учун қулай вазият юзага келди. Амир Темур ўз бепоеън салтанатининг катта шаҳарларига турли ҳудудлардаги истеъдодли олимлар, шоирлар, хунармандлар, меъморларни жамлади ва илми-фан тараққиёти учун керакли барча шарт-шароитларни яратиб берди. Бундай оқилона сиёсат мамлакатнинг илмий ва маданий қудратини кучайтирди.

Иккинчи Ренессанс даври “Ислом маданиятининг олтин асри” деб аталиши билан бирга, фазо илми ва математика фанларининг ривожланиши билан юртимизда иккинчи Уйғониш, яъни иккинчи Ренессанс даврини бошлаб берди. Бу даврда Қозизода Румий, Мирзо Улуғбек, Ғиёсиддин Коший, Али Қушчи сингари беназир олимлар, Лутфий, Сакокий, Ҳофиз Хоразмий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Бобур Мирзо каби мумтоз шоир ва мутафаккирлар майдонга чиқди. Шарафиддин Али Яздий, Мирхонд, Хондамир каби тарихчилар, Маҳмуд Музаҳҳиб, Камолiddин Беҳзод сингари мусаввирлар, кўплаб хаттот ва созандалар, мусикашунос ва меъморларнинг шухрати дунёга ёйилди.

Таъкидлаш керакки, юртимиздан етишиб чиққан улуғ аллома ва мутафаккирлар туфай-

¹ “Халқ сўзи” газетаси 30.09.2020 й.

² “Ўрта аср Шарқ алломалари энциклопедияси” Тошкент., “Munis design group” босмаҳонаси, 612 саҳифа.

ли аждодларимизнинг ҳар икки Ренессанс даврида жаҳоннинг энг илғор, тараққий этган халқлари қаторида бўлгани барчамизга улкан ғурур ва ифтихор бағишлайди.

Улардан баъзиларининг ижодларига назар солсак, Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Ибн Мусо ал-Хоразмий Хоразмда дунёга келган бўлиб (780 йилда) у бутун дунё илм-фанини забт этган қомусий олимдир. Унинг риёзиёт ва фалакиёт фанига асос солгани ўз замонасида ҳам, ҳозир ҳам барча олимлар томонидан тан олинмоқда. Булғуси йирик олим олдин мантиқий фикрлаш малакасини оширган, асосий эътиборни илм олишга, бунда тил ўрганишга алоҳида эътибор қаратган. Натижада Хоразмни ўз тили билан бир қатор турк, араб, форс ва яҳудийлар тилларини пухта эгаллаган. У 813 йилда Бағдод халифаси Ал-Маъмун томонидан таклиф этилади, бўлажак олим ушбу таклифни қабул қилади ва ўз фаолиятини Бағдодда давом эттирди. У Бағдоддаги Донишмандлар уйи (кутубхона, абсерватория ва бошқа илмий масканлар)га бир неча йил давомида раҳбарлик ҳам қилди.

Форобий ўз замонаси илмларининг барча соҳасини мукамал билганлиги ва бу илмлар ривожига катта ҳисса қўшганлиги, юнон фалсафасини шарҳлаб, дунёга кенг танитганлиги туфайли Шарқ мамлакатларида унинг номи улуғланиб, “Ал-Муаллим ас-соний” – «Иккинчи муаллим» (Аристотелдан кейин), «Шарқ Арастуси» деб номлашган. Илм ва яхши ахлоққа эга бўлиш учун эса таълим-тарбия ниҳоятда зарур, шунинг учун Форобий ўз ишларида таълим-тарбияга масъулиятли ва муҳим ўрин ажратади. Мутафаккир ўз давридаги таълим-тарбия жараёнининг камчиликларига жиддий эътибор берган ҳолда, ўзининг инсонпарвар ва прогрессив фикрларини олға сурган. Форобийнинг ижтимоий масалаларга оид бундай фикр-мулоҳазалари “Фозил одамлар шаҳри” асарида “Ақл маънолари ҳақида рисола”да, “Бахт-саодатга эришув ҳақида”, «Аристотель категорияларига шарҳлар» “Ихсо ал-Улум” номли асарлари ва турли шарҳларда ҳам учрайди.¹

Ибн Синонинг бой қомусий меросига назар ташлаб, уни ўрганар эканмиз, буюк аждодимизнинг дунёқараши нақадар мураккаб ва теранлигининг гувоҳи бўламиз. Абу Али ибн Синонинг «Ал-Қонун», «Донишнома», «Аш-Шифо», «Ан-Нажот» каби асарлари ўзининг таълим-тарбияга оид қарашларини ижтимоий-фалсафий қарашлари билан боғлиқ ҳолда ифодалаган, махсус рисоалар талқин этган. Фалсафани эса икки гуруҳга, яъни назарий ва амалий гуруҳларга бўлади. Назарий гуруҳ кишиларни ўзидан ташқаридаги борлиқ ҳолати ҳақидаги билимларни эгаллашга йўлласа, амалий қисм бизга бу дунёда нималар қилиш кераклигини ўргатади, дейди. Буюк қомусий олим кўплаб йўналишда қандай илмий рисола ё аср яратмасин, доимо ушбу ишларнинг марказида инсон, унинг таълим-тарбияси саломатлиги, бахт-саодати ва равнақи масаласи бўлган. Ибн Синонинг тарбиявий қарашларида оила ва оилавий тарбия масалаларига кенг ўрин берилган. Чунки инсон аввало оилада камолга етади. Олимнинг буюк хизматларидан бири шундаки у инсоннинг меҳнати, қобиляти, ақл-заковотини улуғлайди, ундаги қудратга ишонди, инсон тафаккурининг тантана қилиши кераклигини тинмай тарғиб қилди.

Абу Райҳон Беруний жаҳон фанининг тараққиётига ғоят улкан ҳисса қўшган зўр истеъдод эгаси ва заҳматкаш тадқиқотчи эди. Унинг ўлмас илмий асарлари жаҳон тараққиётида бениҳоя юксак аҳамиятга моликдир. Беруний “Минералогия” китобида сомоний Исмоил ас-Сомонийнинг (890-907) “Ўз шарафини ўзи қозонадиган одам бўлган, болаларининг аслзодалиги орқали эмас” деган сўзларини ибрат қилиб кўрсатади. У яна бир ўринда: “Кимки, ўзининг қариндошлари ва ўлиб кетган ота-боболари билан мактанадиган бўлса, унинг ўзи ўлиқдир, улар тирикдирлар”. Беруний таълим бериш киши руҳиятига, қобилятига мос, уни толиқтирмайдиган бўлишига эътибор беради ва шундай ёзади: “Бизнинг мақсадимиз ўқувчини толиқтириб қўймаслиқдир. Ҳадеб бир нарсани ўқий бериш зерикарли бўлади ва тоқатни тоқ қилади. Агар ўқувчи бир масаладан бошқа бир масалага ўтиб турса, у худди турли-туман боғ-роғларда сайр қилгандек бўлади, бир боғдан ўтар-ўтмас, бошқа боғ бошланади. Киши уларнинг ҳаммасини кўргиси ва томоша қилгиси келади. “Ҳар бир янги нарса роҳат бағишлайди” - деб беҳуда айтилмаган”. Беруний ростгўйлик, тўғрисиўзликни улуғлайди, ёлғончиликни одамлар ўртасига низо солувчи иллат сифатида қоралайди. Олимнинг уқтиришича, бирор киши келтирган хабарни ўз кўзи билан кўриш, билиш ва у ҳақда аниқ тасаввурга эга бўлган маъкул дейди. Беруний ростгўйликни адолат билан баробар қўяди. Унинг фикрича, халқ адолатни севгани каби ростгўйликни ҳам севади. Аммо

¹ М. Ҳайруллаев. Форобий руҳий процесслар ва таълим-тарбия тўғрисида. Тошкент Фан. 1982 й. 10-бет

унинг моҳиятини, ёқимлилигини билишни истамайдиган киши уни севмайди.

Алишер Навоий ҳазратлари Инсоннинг инсонлиги, унинг буюклиги ҳамда хислатларининг баркамоллигини, аввало, халқнинг, жамиятнинг хизматида эканлигида кўради, тасаввур қилади. У инсонни барча жонли мавжудотлардан биринчи галда ақли ва севгиси мавжудлиги билан фарқланишига урғу беради. Ҳақиқатан, илоҳий (диний) илмларда ҳам, дунёвий (замонавий) илмларда ҳам Инсоннинг бошқа тириклик олаmidан тафаккури, онги, фикрлаши, иймони, нутқи, ўйлари билан фарқланиши айтиб ўтилади. Алишер Навоий ушбу асарида жамият тараққиётига, кишиларга яхшилик ила хизмат қилувчиларни улуғлашни мақсад қилиб кўяди ва бу ҳақда, жумладан шундай ёзади:

Алишер Навоий ҳазратлари Инсоннинг инсонлиги, унинг буюклиги ҳамда хислатларининг баркамоллигини, аввало, халқнинг, жамиятнинг хизматида эканлигида кўради, тасаввур қилади. У инсонни барча жонли мавжудотлардан биринчи галда ақли ва севгиси мавжудлиги билан фарқланишига урғу беради. Алишер Навоий ўз асарларида жамият тараққиётига, кишиларга яхшилик ила хизмат қилувчиларни улуғлашни мақсад қилиб кўяди ва бу ҳақда, жумладан шундай ёзади:

Они башар хайлининг инсони бил,

Одамийлар одамийси они бил.

Яъни, халққа фойдаси теккан одамлар ҳақиқий инсон бўлади, дили, сўзи, ўзи, ўзи пок бўлган одамлар чин инсонлардир.

Ёки: Одамий эрсанг демагил одами,

Оники йўқ халқ ғамидин ғами.

Бунинг маъноси шуки, халқ бахт-саодати ҳамда кўпчилик манфаати учун курашадиганларни ҳақиқий одам (инсон) дейиш мумкин.

Бугун буюк аждодларимизнинг бетакрор ва ноёб илмий-маънавий мероси таълим-тарбия сосасида яратган ғоялари ўзбек халқи учун доимий ҳаракатдаги ҳаётий дастурга айланмоқда. Бу ўлмас мерос ҳамиша ёнимизда бўлиб, бизга доимо куч-қувват ва илҳом бағишлайди. Ҳозирда халқимиз учинчи Ренессанс (Уйғониш) даври остонасида турибди. Агар Ўзбекистон Президентининг кейинги беш йилда ҳаётимизнинг биргина йўналиши, яъни маърифат, таълим ва илм-фанни ривожлантириш йўлида имзолаган қонун, фармон ва қарорлари, тасдиқлаган Давлат дастурлари, илгари сурган янгидан-янги ташаббусларининг мағзини тўла қақиб кўрсак ҳам, навбатдаги илим-маърифат Ренессансининг маркази Янги Ўзбекистон эканига ҳеч кимда шубҳа қолмайди.

Зеро бугунги Ўзбекистонда илм-фан, таълим-тарбия соҳасида, миллий ахлоқ-одобни қайта тиклаш борасида, миллий урф-одатлар, турли-туман анъаналарни жой-жойига қўйиш, миллий қадриятларни янада ривожлантириш хусусида жуда кескин ва буюк бурилишлар бўлаётгани барчага аён.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. “Ўзбекистон” нашриёти 2021 йил.
2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистонда янги бир уйғониш – Учинчи Ренессанс даврига пойдевор қўйилмоқда. Президент Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи
3. Мирзиёев Ш.М. Ўқитувчилар куни байрам табриги “Халқ сўзи” газетаси 30. 09.2020 й.
4. Адам Мец Мусульманский Ренессанс М. «Наука» 2018
5. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: Янги аср авлоди 2016.
6. Алишер Навоий. Хамса. Тошкент: Янги аср авлоди, 1996. – Б. 843
7. Культура эпоха Возрождения М., - «Наука» 1986.
8. Комилов Н. Тааввуф. Тошкент: O`zbekiston, 2009. – Б. 447.
9. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. Т.: Фан, 1993.
10. Хайруллаев М. Форобий руҳий процесслар ва таълим-тарбия тўғрисида. Тошкент Фан. 1982 й.
11. Хайруллаев М. XI–XV асрларда маданий юксалиш //Маънавият юлдузлари. Т.: Халқ мероси. 2001.
12. Хайруллаев М.М. Ўрта Осиёда илм Уйғониш даври маданияти - Тошкент: ФАН 1994. - 77 б.

“ЎЗБЕКИСТОН ОЛИМЛАРИ ВА ЁШЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАРИ”

(2-қисм)

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.12.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000
